

บทที่ 3

ที่มาของงานพุทธศิลป์สถาปัตยกรรมไทย และ บุคคลผู้มีอิทธิพลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรมไทย ในสมัยรัชกาลที่ 9

ที่มาของงานพุทธศิลป์สถาปัตยกรรมไทย รัชกาลที่ 9 แท้จริงแล้วเป็นการสั่งสมสืบเนื่องและมีวิวัฒนาการมาตามลำดับ ทั้งในด้านแนวความคิดในการออกแบบ รูปแบบสถาปัตยกรรม การประดับตกแต่ง ตลอดจนอิทธิพลศิลปะจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตามตั้งแต่อดีตมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แนวทางการออกแบบในสมัยเดียวกันจะเป็นไปในแนวทางเดียวกัน อาจมีแตกต่างออกไปบ้างถือเป็นส่วนน้อย หากแต่จุดเปลี่ยนสำคัญของงานสถาปัตยกรรมไทยนั้น เริ่มเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นไป

• รัชกาลที่ 5

เนื่องจาก ช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงราชสมบัติขึ้น บ้านเมืองกำลังประสบปัญหาภัยพิบัติการณอย่างรุนแรง ได้แก่ การแผ่ขยายอำนาจของลัทธิจักรวรรดินิยม ส่งผลให้พระองค์ต้องเร่งดำเนินการปฏิรูปประเทศชาติครั้งใหญ่ มีการจ้างช่างจากต่างประเทศเข้ามาออกแบบและก่อสร้างอาคารต่างๆในประเทศ เช่น อาคารราชการ พระที่นั่ง ที่ประทับ ตลอดจนอาคารสาธารณะหลายอย่าง ทำให้งานก่อสร้างอาคารเนื่องในพระพุทธศาสนาลดน้อยลง โดยในสมัยนี้เทคโนโลยีในการก่อสร้างเริ่มมีคอนกรีตเสริมเหล็กเข้ามาใช้ในประเทศไทย แต่อย่างไรก็ดี ความต้องการงานสถาปัตยกรรมไทยก็ยังมีอยู่ สถาปนิกไทยเมื่อได้ทำงานกับชาวต่างชาติ ได้เห็นวิธีคิด วิธีนำเสนอทั้งรูปแบบและโครงสร้าง จึงได้พัฒนางานสถาปัตยกรรมไปจนมีความน่าสนใจมากขึ้นด้วย และที่สำคัญในสมัยนี้ได้ถือกำเนิดสถาปนิกนักออกแบบ ซึ่งนับถือกันว่าเป็นบรมครูในงานสถาปัตยกรรมไทย และเป็นผู้สร้างสรรค์งานประเพณีแนวใหม่ อาจเรียกได้ว่าเป็นแนวความคิดแบบก้าวหน้า คือ การประยุกต์ผสมผสานให้เหมาะสมและก้าวทันกับสภาพสังคมในสมัยนั้น นั่นก็คือ “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์” ซึ่งทรงปฏิบัติงานในช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8

ภาพที่ 3.1 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
(ที่มา : ชาติ กัลยาณมิตร, ผลงาน 6 ศตวรรษของช่างไทย, หน้า 112.)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

พระประวัติ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติที่พระตำหนักในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2406 ทรงมีพระนามว่า พระองค์เจ้าจิตรเจริญ

เมื่อทรงพระเยาว์นั้น ได้ทรงรับมอบหมายให้มีหน้าที่ไปทรงจุดเทียนแทนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชพิธีเล็กๆน้อยๆ ที่ไม่สำคัญ และไปประเคนของเลี้ยงพระฉันเวยรทุกวัน พระฉันเวยรนั้น คือ พระสงฆ์ที่ทรงนิมนต์เปลี่ยนเวยรกันวันละ 5 รูป เข้ามาฉันอาหารที่พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ เมื่อทรงประเคนแล้วก็สิ้นหน้าที่ เสด็จไปเที่ยวได้ตามพระทัย บางครั้งก็ไปเข้าวงปีพาทย์ที่ระโคมขณะพระฉันอยู่ นั้น เมื่อฟังจนพอพระทัยแล้ว ก็ขอลองตีฉิ่งบ้าง หัดตีกลองแขกบ้าง หรือมีจะนั้นก็เสด็จเข้าไปในวัดพระแก้ว ทรงพระเนตรรูปเขียนตามพระระเบียง สังเกตจำไว้ เมื่อกลับมาที่ตำหนักก็ใช้ดินสอขาวทรงเขียนบ้าง เป็นรูปเขียนวาง ตั้งพระทัยจะเลียนแบบบานประตูวัดพระแก้ว แต่ความจริงนั้นไม่เหมือนเลย เป็นแต่พอรู้เค้าว่าพยายามจะทรงเขียนอะไรเท่านั้น ครั้นเห็นเจ้านายที่ๆ ที่ทรงพระเจริญกว่า ท่านทรงเขียนรูปอะไรต่ออะไรกันก็มักชอบพระทัย ถึงกับหาสมุดเล่มหนึ่งพกไปทรงเขียนบ้าง¹

เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณร ก็ทรงติดพระครูปั้น วัดบวรนิเวศ ด้วยท่านเป็นช่างเขียน แต่ครั้นพระครูปั้นสึกออกมารับราชการอยู่กรมพระคลังข้างที่ พระมารดาไม่โปรดให้ติด จึงทรงจัดนายสายซึ่งเป็นช่างฝีมือดี เป็นพระพระนมของพระองค์เจ้ามั่งคลเลิศมาให้แทน นายสายผู้นี้ภายหลังเรียกกันว่า เจ้ากรมสาย ด้วยได้รับตำแหน่งเป็นจางวางกรมช่างสิบหมู่ ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาจินดารังสรรค์²

และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเห็นว่ามิพระนิสัยไม่ไปทางการช่างเช่นนี้ ก็พอพระราชหฤทัย ทรงส่งเสริม เนื่องจากพระองค์เองก็ทรงโปรดการช่าง มีพระราชดำรัสสั่งให้เขียนอะไรต่ออะไรถวายอยู่เป็นนิจ เป็นเช่นนี้จนกระทั่งเติบโตใหญ่ ก็ทรงได้รับหน้าที่ควบคุมดูแลกระทรวงต่างๆ หลายกระทรวงด้วยกัน พร้อมกับทรงปฏิบัติงานด้านการช่างอย่างสม่ำเสมอ

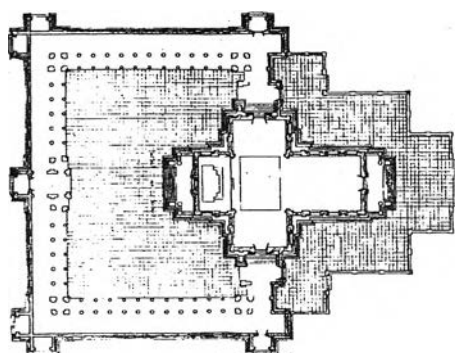
¹ หม่อมเจ้าหญิง ดวงจิต จิตรพงศ์, พระประวัติ เจริญพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2526), หน้า 3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

ผลงานการออกแบบ

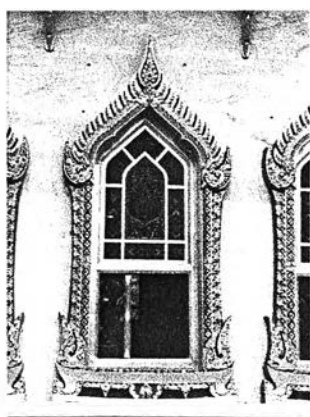
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นอัครศิลปินผู้สร้างสรรค์งานศิลปะหลายแขนง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นประติมากรรม สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม ส่วนหนึ่งเป็นอาคารชั่วคราว คือ พระเมรุมาศ อีกส่วนหนึ่งเป็นอาคารถาวรที่อยู่ในเขตพุทธาวาส ซึ่งผลงานผ่านการสร้างสรรค์อันมีลักษณะโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ และมีคุณค่า สมควรแก่การศึกษาต่อไป ก็คือ พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร และพระอุโบสถวัดราชาธิวาส

พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นงานสถาปัตยกรรมไทยที่รังสรรค์ขึ้นจากการผสมผสานศิลปะจากหลายแขนงเข้าด้วยกันด้วยลักษณะรูปทรงที่งดงาม แผนผังตัวพระอุโบสถเป็นแบบจตุรมุข เชื่อมต่อกับพระวิหารคดที่ต่อไปทางด้านหลัง ซึ่งมีได้ล้อมรอบพระเจดีย์หรือสิ่งสำคัญอื่นใด หากแต่ใช้เป็นที่ยกย่องพระพุทธรูปจากทั่วประเทศ เสาลอยด้านหน้าและด้านหลังเป็นเสากลม มีบัวหัวเสาซ้อนกัน 3 ชั้น ผนังพระอุโบสถประดับด้วยหินอ่อน ชุ่มประตู่และชุ่มหน้าต่างเป็นทรงเรียวแก้ว โดยมีบานหน้าต่างแบ่งเป็น 3 บาน ส่วนบนเป็นกระจกลีเขียนลาย อันเป็นลักษณะพิเศษไม่เหมือนที่อื่น โครงสร้างอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ส่วนหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ เสมอแสดงให้เห็นที่กระเบื้องปูพื้นภายนอก

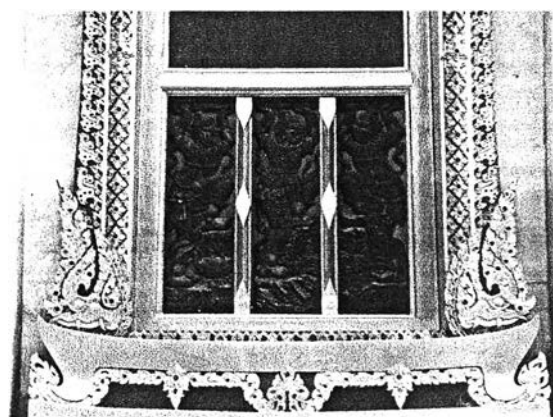

ภาพลายเส้นที่ 3.1 แผนผังอาคารในเขตพุทธาวาส ประกอบด้วยพระอุโบสถ และพระวิหารคด วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ภาพที่ 3.2 ทศนิยมภาพภายนอก พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

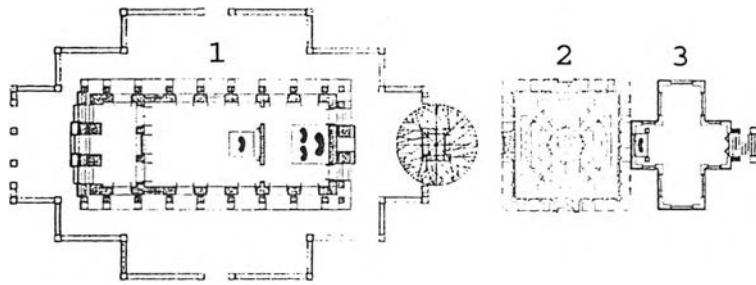

ภาพที่ 3.3 ชุ่มหน้าต่างแบบชุ่มเรียวแก้ว ประกอบกับกระจกลีเขียนลาย ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของพระอุโบสถหลังนี้

ภาพที่ 3.4 การแบ่งบานหน้าต่างเป็น 3 บาน และใช้ลายหินอ่อนทำเป็นรูปยักษ์แบก เป็นลักษณะที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่

พระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร เป็นอาคารที่ผสมผสานรูปแบบของขอมกับสถาปัตยกรรมไทยได้อย่างงดงาม แปลกใหม่ อาคารหลังนี้มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีรูปด้านหน้าและด้านหลังไม่เหมือนกัน ที่หน้าบันด้านหน้าประดิษฐานพระพุทธรูป 3 องค์ ชุ่มประตู่และชุ่มหน้าต่างเป็นแบบลดทอนให้มีความเรียบง่าย ภายในแบ่งกันห้องเป็น 2 ส่วน ประตูทางเข้าห้องส่วนในเป็นชุ่ม "ทรงปะรำ" ซึ่งถือว่าเป็นชุ่มแบบใหม่ และถือเป็นแบบอย่างในยุคต่อมา โครงสร้างอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กตั้งแต่ฐานไปจนถึงหลังคา หลักเสมาตั้งอยู่บนกำแพงแก้ว ซึ่งมีความกลมกลืนกับหัวเสากำแพงแก้วโดยรอบ

1. พระอุโบสถ
2. พระเจดีย์
3. พระวิหาร หรือ
ศาลาสมเด็จ
พระอัยยิกา

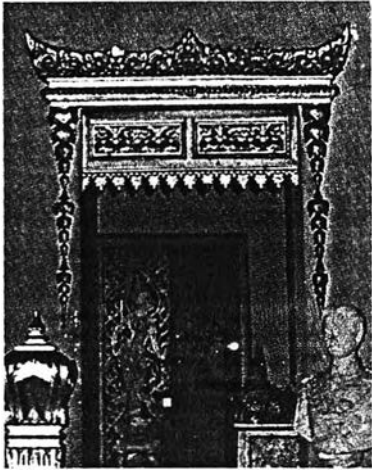
ภาพลายเส้นที่ 3.2 แสดงการจัดผังอาคาร ในเขตพุทธาวาส วัดราชาธิวาส

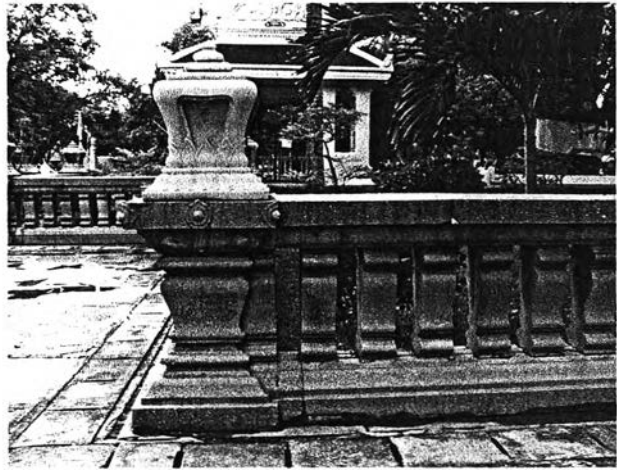
ภาพที่ 3.5 ทศนิยมภาพภายนอก พระอุโบสถ
วัดราชาธิวาส

ภาพที่ 3.6 รูปแบบจั่วด้านหน้า ซึ่งออกแบบขึ้นใหม่โดยการผสมผสาน
ศิลปะหลายแขนง มีการประดิษฐานพระพุทธรูปที่ชุ่มส่วนหน้าบัน

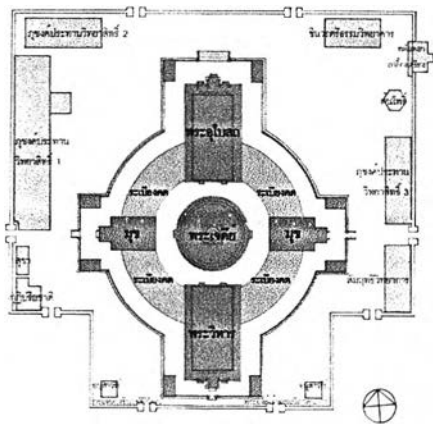

ภาพที่ 3.7 ซุ้มประตู “ทรงปราสาท” ภายใน พระอุโบสถ

ภาพที่ 3.8 หลักเสมาซึ่งตั้งอยู่บนกำแพงแก้ว

นอกจากงานออกแบบของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในสมัยนี้ยังมีวัดที่มีความสำคัญและมีลักษณะโดดเด่นอีกแห่งหนึ่ง นั่นคือ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ซึ่งเป็นวัดประจำรัชกาล ในเขตพุทธาวาสมีแผนผังคล้ายกับพระปฐมเจดีย์แต่ย่อขนาดเล็กลงกว่า กล่าวคือ มีพระเจดีย์เป็นศูนย์กลาง โดยพระเจดีย์ยังคงใช้รูปแบบเจดีย์ทรงกลมสี่ใบเนื่องมาจากสมัยรัชกาลที่ 4 ล้อมรอบด้วยพระระเบียงกลม มีพระอุโบสถและพระวิหารอยู่ตรงข้ามกัน ลักษณะสถาปัตยกรรมที่มีความพิเศษและเป็นเอกลักษณ์ คือ การประดับผิวอาคารด้วยกระเบื้องเบญจรงค์ และการตกแต่งภายในอาคารแบบศิลปะตะวันตก ส่วนโครงสร้าง ใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก

ภาพลายเส้นที่ 3.3 แสดงการจัดผังอาคาร ในเขตพุทธาวาส วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ 3.9 ทศนียภาพภายนอก พระเจดีย์ พระวิหาร และ พระอุโบสถ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

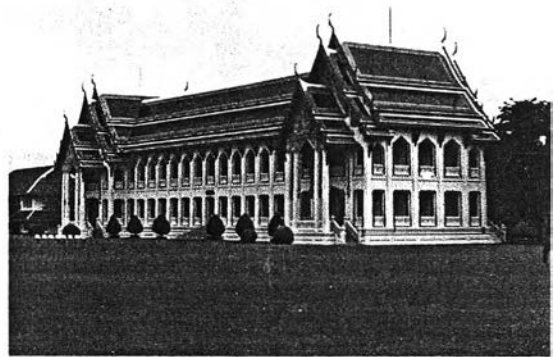
● รัชกาลที่ 6

รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 6 ยังคงเป็นรูปแบบที่สืบเนื่องมาจากสมัยรัชกาลที่ 5 และยังคงมีการจ้างชาวต่างประเทศเข้ามาทำงานในประเทศไทย ทำให้รูปแบบอาคารส่วนใหญ่เป็นแบบศิลปะตะวันตก ทั้งพระตำหนักและอาคารราชการ ในส่วนสถาปัตยกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงไปส่วนหนึ่งเกิดจาก ในรัชกาลนี้ ไม่มีการสร้างวัดประจำรัชกาล เนื่องจากพระองค์ทรงเห็นว่าวัดมีจำนวนมากพอแล้ว จึงได้แต่ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดบางแห่งที่ทรุดโทรม อย่างไรก็ตามได้เปลี่ยนแนวความคิดมาสร้างสถานศึกษาแทน เพื่อการศึกษาที่เสมอภาคกัน ได้แก่ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถานศึกษาทั้งสองแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้สร้างขึ้นเป็นแบบไทยประเพณี แต่ต้องสนองประโยชน์ได้ตามความต้องการสมัยใหม่จึงได้เกิดมีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีที่ประยุกต์ไปจากเดิมเป็นอันมาก³

ในส่วนสายงานช่างผู้ปฏิบัติงานในสมัยนี้ ได้แก่ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์, พระยาสามภพพ่าย (เจริญ หงสกุล), พระยาจินดารังสรรค์ (พลับ) ที่ยังคงปฏิบัติงานสืบเนื่องมาจากรัชกาลก่อน นอกจากนี้ยังมีพระยาวิศวกกรรมประสิทธิ์ (น้อย ศิลปี) เท่าที่พบหลักฐานทราบว่าเป็นผู้ออกแบบเรือนทับขวัญ และพระที่นั่งพิมานปฐม และหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ บัณฑินดา) ซึ่งเริ่มปฏิบัติงานในสมัยนี้ โดยมีผลงานการออกแบบ ได้แก่ อาคารต่างๆ ในโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

ภาพที่ 3.10 หอประชุม โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ซึ่งเป็นอาคารไม้ 3 ชั้น ออกแบบโดยพระยาจินดารังสรรค์ (พลับ)

ภาพที่ 3.11 อาคารเรียน โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ซึ่งเป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น ออกแบบโดยหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ บัณฑินดา)

จากเหตุที่ในรัชกาลนี้ มุ่งเน้นการสร้างอาคารสถานศึกษา และอาคารราชการเป็นจำนวนมาก และมีการสร้างพระอารามน้อยลงมาก ส่งผลให้การสืบทอดฝีมืองานสถาปัตยกรรมไทยแบบช่างหลวงเริ่มขาดช่วงไป คงเหลือช่างหรือสถาปนิกผู้มีฝีมือที่ชัดเจนเพียงไม่กี่คนเท่านั้น จากเหตุนี้มีผลสืบเนื่องไปสู่ยุคต่อไป

³หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984)), หน้า 231.

● รัชกาลที่ 7 ถึง รัชกาลที่ 8

ในช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 7 สืบเนื่องถึงรัชกาลที่ 8 เป็นช่วงเวลาที่ไม่ยาวนานมากนัก และเป็นช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์หลายอย่าง เริ่มจากสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่ประเทศชาติกำลังประสบปัญหาหนักถึง 2 ด้าน คือ เป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำอย่างมากซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 6 และอีกด้านคือปัญหาทางการเมืองภายใน จนทำให้เกิดการเปลี่ยนระบอบการปกครองจากแบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบ ประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศแต่มีอำนาจอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ จากปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้งานสถาปัตยกรรมไทยลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด

ในสมัยนี้งานก่อสร้างได้อาศัยช่างของกรมศิลปากรเป็นหลัก ทำให้การสืบทอดและพัฒนาการทางเชิงช่างเริ่มสะดุดและชะงักลง เนื่องด้วยไม่ค่อยมีงานที่สร้างขึ้นใหม่ จะมีก็แต่งานซ่อมและบูรณะปฏิสังขรณ์ เล็กๆน้อยๆ จำนวนช่างก็ลดลงเหลือเพียงไม่กี่คน

การเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีผลต่อการปฏิบัติงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 2475 ได้มีการจัดตั้งหลักสูตรการสอนวิชาสถาปัตยกรรมในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และต่อมาที่มหาวิทยาลัยศิลปากร และต่อไปเป็นลำดับ โดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาแบบตะวันตก จากเหตุนี้ส่งผลให้การออกแบบสถาปัตยกรรมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากการสืบทอดวิชาความรู้และการฝึกฝนฝีมือซึ่งแต่ก่อนเป็นการทำงานรับใช้ครู กล่าวคือ เป็นลูกมือเขียนลายบ้าง เขียนแบบขยายบ้าง ลงเส้นจริงบ้าง หรือบางครั้งอาจเป็นคนควบคุมงาน ดังนั้นการสืบทอดวิชาซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด ต่อเมื่อได้ทำงานของตนเองก็มีความชัดเจนในชั้นลักษณะ ซึ่งผ่านกระบวนการทางความคิด และสร้างสรรค์ผลงานจากความรู้ที่มีอย่างลึกซึ้ง แต่เมื่อมีการเรียนในมหาวิทยาลัยซึ่งใช้เวลาประมาณ 4-5 ปี ก็สำเร็จการศึกษา โดยมีได้ฝึกฝนผ่านงานออกแบบจริงมาก่อน เมื่อจบการศึกษาก็ต้องชวนหาความรู้ต่อเอง พยายามสร้างงานให้มีความงามในแบบของตนเอง ซึ่งกว่าจะประสบความสำเร็จและได้งานที่ถูกต้องตามชั้นลักษณะอาจจะต้องลองผิดลองถูก ซึ่งใช้เวลานานมาก หรือบางคนเมื่อจบการศึกษาแล้วสามารถออกแบบอาคารและควบคุมงานก่อสร้างได้ แต่ไม่มีความรู้ด้านสถาปัตยกรรมไทยอย่างแท้จริง ก็เลยไปออกแบบแนวประยุกต์หรือดัดแปลงให้เป็นรูปแบบใหม่

สถาปนิกผู้ปฏิบัติงานทางด้านสถาปัตยกรรมไทยในยุคนี้ มีไม่มากนัก สถาปนิกผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสายงานสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน เนื่องจากแนวทางการออกแบบที่เปลี่ยนไปมีอิทธิพลต่อสถาปนิกหลายท่าน โดยเฉพาะแนวทางการออกแบบอาคารให้เหมาะสมกับวัสดุในการก่อสร้าง ได้แก่ พระพรหมพิจิตร และหลวงวิศาลศิลปกรรม

พระพรหมพิจิตร

ภาพที่ 3.12 พระพรหมพิจิตร (ที่มา : มหาวิทยาลัยศิลปากร, สุจิตร์นิตรรศการ สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548), หน้า 27.)

พระพรหมพิจิตร เดิมชื่อ อุ ลากานนท์ เกิดเมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2433 ภายหลังจากเปลี่ยนชื่อและนามสกุลตามบรรดาศักดิ์ที่เลิกใช้ เป็น นายพรหม พรหมพิจิตร และได้รับแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต ในวิชาวิจิตรศิลป์ สาขาจิตรกรรม สำนักศิลปกรรม สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

จากประวัติการทำงานของพระพรหมพิจิตร ซึ่งได้ทำงานกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ด้วยการเป็นลูกมือลงเส้นตลอดจนการควบคุมงานก่อสร้าง เรียกได้ว่าเป็นศิษย์เอกคนสำคัญ จากการฝึกฝนฝีมือและเพาะบ่มวิชาความรู้กับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ส่งผลให้พระพรหมพิจิตรได้รับอิทธิพลแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธออย่างเห็นได้ชัดเจน จนมีคำกล่าวว่าเป็นศิษย์ต้องเดินตามรอยเท้าครู

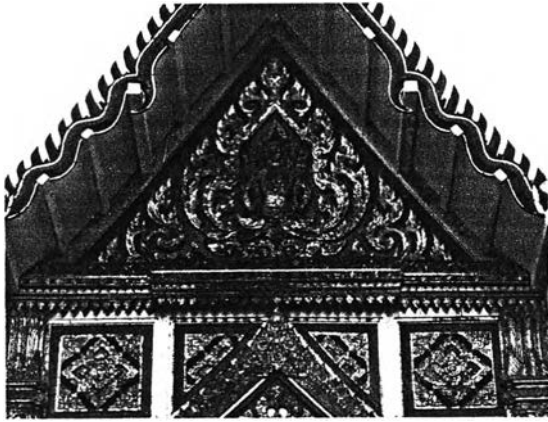
ผลงานการออกแบบหลายชิ้นของพระพรหมพิจิตร ผ่านการออกแบบโดยยึดผลงานการออกแบบของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นพื้นฐานความคิด เช่น พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร ที่มีลักษณะคล้ายกับพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรฯ เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นแผนผัง การซ้อนหลังคา รูปทรง แต่ทั้งนี้ก็ได้ปรับเปลี่ยนบางส่วนให้แตกต่างออกไปจากเดิม ได้แก่ การปรับรูปทรงให้เตี้ยลง จากเสากลมเป็นเสาเหลี่ยม และผูกมัดลายในแต่ละองค์ประกอบขึ้นใหม่

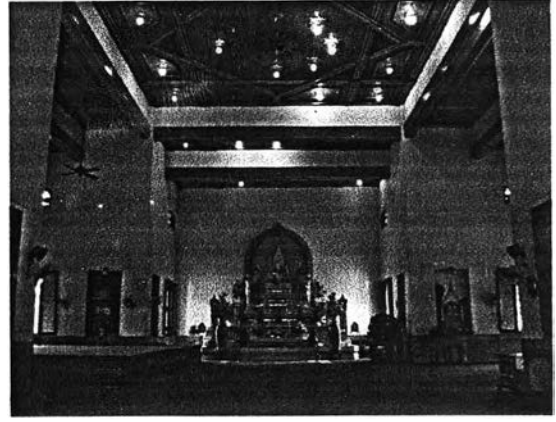
ภาพที่ 3.13 รูปด้านหน้าพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งใช้ระเบียนแบบแผนเดียวกับพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรฯ

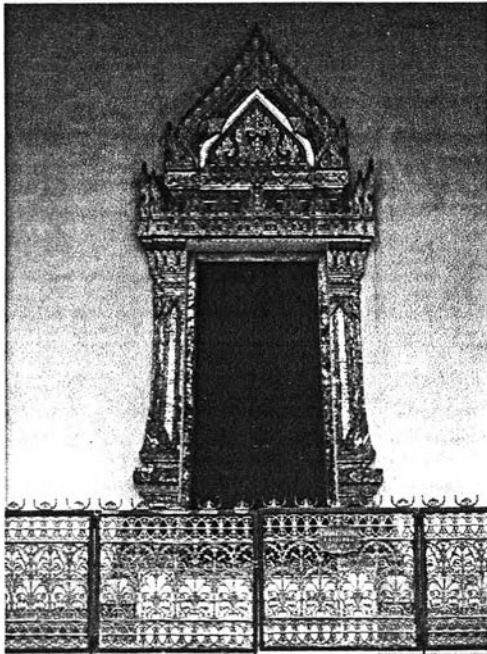
ภาพที่ 3.14 รูปด้านหน้าพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรฯ

ภาพที่ 3.15 หน้าบันเป็นรูปเทวดา ด้านข้างผูกกลดลายชั้นใหม่

ภาพที่ 3.16 ภายในพระอุโบสถ ซึ่งพระพุทธรูปประธาน ตั้งอยู่บริเวณมุขด้านหลัง

ภาพที่ 3.17 ชุ่มประตูด้านหน้าพระอุโบสถ เป็นรูปแบบชุ่ม ทรงบันแถลงซ้อนขึ้นหน้ากระดาน

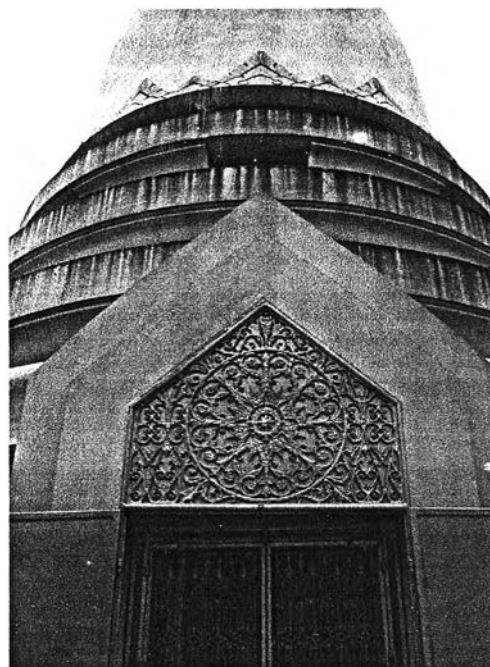
ภาพที่ 3.18 ชุ่มประตูดุทรงประจำ เป็นทางเข้าสู่ลานภายในพระ ระเบียบ

อย่างไรก็ตามจากการที่พระพรหมพิจิตรได้ผ่านการทำงานจนมีความชำนาญเป็นอย่างมาก ได้สร้างสรรค์ผลงานให้ออกแบบเป็นรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และเป็นที่ยอมรับของผู้ทำงานในวงการออกแบบสถาปัตยกรรม นั่นคือ การออกแบบอาคารให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับธรรมชาติของวัสดุก่อสร้าง คือ คอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งในขณะนั้นเทคโนโลยีและความรู้ในเรื่องนี้ได้รับการพัฒนามากขึ้นในระยะเวลาหนึ่ง ท่านได้ใช้คอนกรีตเสริมเหล็กกับทุกส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทย ตั้งแต่ฐานรากจนถึงหลังคา ซึ่งได้ปรับรูปแบบลดทอนรายละเอียดจากแบบเดิม ได้แก่ พระเจดีย์ที่วัดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน ซึ่งมีรูปแบบเป็นเจดีย์ทรงกลม ลดทอนส่วนบัลลังก์และเสานาง ในส่วนชุ่มประตูทั้ง 4 ทิศ ก็ปรับรูปแบบให้เป็นเพียงกรอบชุ่มรูปสามเหลี่ยมตรงๆ ไม่ประดับตกแต่ง รวมถึงอาคารอื่นๆ ในเขตพุทธาวาส ได้แก่ หอระฆัง ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน, วัดจักรวรรดิราชาวาส และวัดยานนาวา ซึ่งเป็นรูปแบบชุ่มจตุรมุขประกอบเครื่องยอด โดยใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก

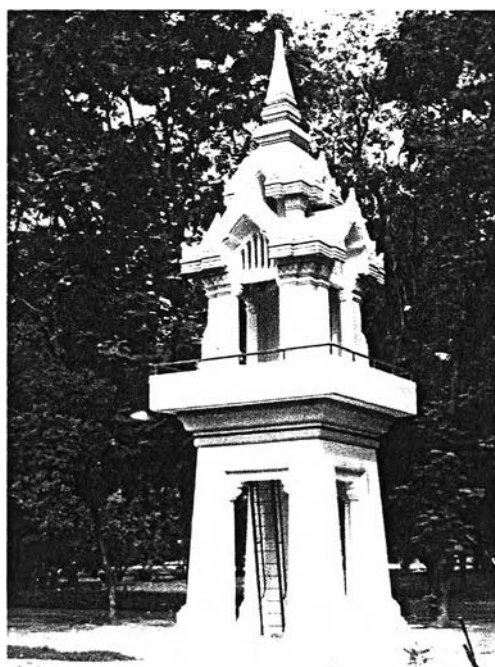
ทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีผลงานเด่นๆ อีก ได้แก่ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม และเมรุวัดจักรวรรดิราชาวาส และศาลาการเปรียญวัดอินทวิหาร ที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนโครงสร้างและวัสดุจากไม้ มาใช้คอนกรีตเสริมเหล็กได้อย่างลงตัว

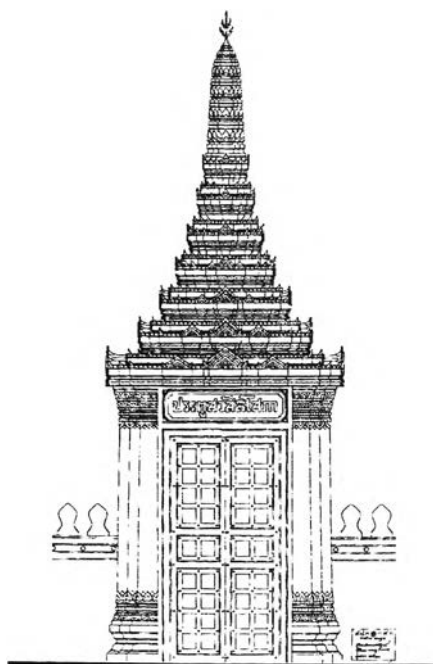
ภาพที่ 3.19 พระเจดีย์ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน เป็นรูปแบบที่สร้างสรรคขึ้นใหม่ ซึ่งมีรูปแบบเป็นพระเจดีย์กลมลดทอนในส่วนบัลลังก์และเสานาร

ภาพที่ 3.20 ชุ่มประตูประเจดีย์ ลดทอนรายละเอียดให้มีรูปแบบเรียบง่าย

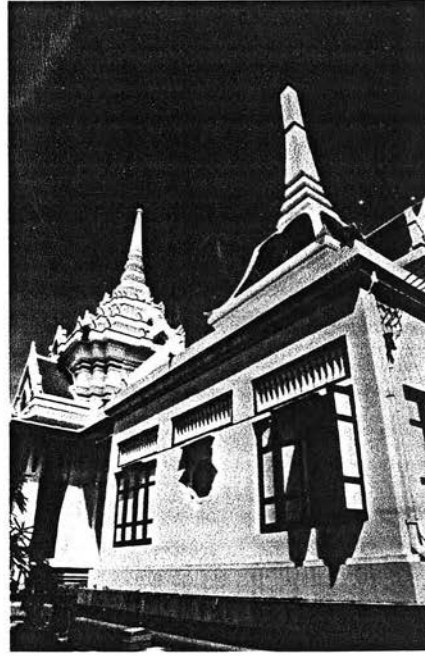
ภาพที่ 3.21 หอระฆัง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน เป็นรูปแบบเฉพาะตัวของพระพรหมพิจิตร ซึ่งรูปแบบมีความเหมาะสมกับคอนกรีตเสริมเหล็ก

ภาพลายเส้นที่ 3.4 ออกแบบก่อสร้างชุ่มประตูประเจดีย์ สวัสดิโสภณ ทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ 3.22 เมรุ วัดไตรมิตรวิทยาราม

ภาพที่ 3.23 เมรุ วัดจักรวรรดิราชาวาส

ภาพที่ 3.24 ศาลาการเปรียญ วัดอินทรวิหาร ซึ่งมีรูปแบบคล้ายกับศาลาการเปรียญ วัดราชาธิวาส แต่เป็นการเปลี่ยนจากอาคารโครงสร้างไม้ มาเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก

หลวงวิศาลศิลปกรรม

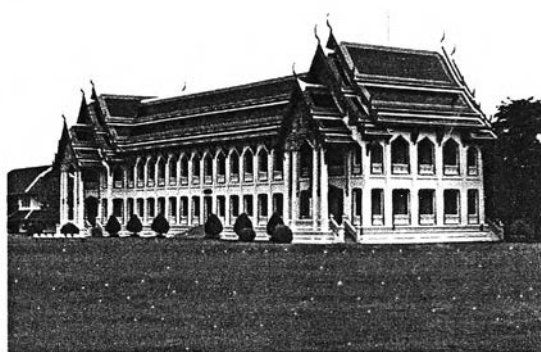
ภาพที่ 3.25 หลวงวิศาลศิลปกรรม (ที่มา : มหาวิทยาลัยศิลปากร, สุจิตร์นิทรศการ
สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548), หน้า 70.)

ศาสตราจารย์หลวงวิศาลศิลปกรรม เดิมชื่อ เชื้อ ปัทมจินดา เกิดเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2427 เกิดที่จังหวัดพระประแดง หรือจังหวัดสมุทรปราการในปัจจุบัน มีทวดชื่อ หลวงประสิทธิหัตถการ ตำแหน่งช่างหลวง ศิริรวมอายุของหลวงวิศาลศิลปกรรมได้ 96 ปี

จากการศึกษาผลงานการออกแบบของหลวงวิศาลศิลปกรรม ทำให้พอมองเห็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย สถานที่ตั้ง และฐานานุศักดิ์ของอาคารนั้นๆ ยกตัวอย่าง อาคารในสถานศึกษา จะใช้รูปแบบที่เรียบง่าย ไม่ประดับตกแต่ง มีลักษณะคล้ายเรือนเครื่องก่อ ได้แก่ ตึกจักรพงษ์ (ปัจจุบันเป็นหอประวัติ) และตึกขาว(อาคารเรียนคณะวิทยาศาสตร์) ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือเพิ่มการประดับตกแต่งขึ้นบ้าง แต่ก็มีได้ใช้วัสดุเหมือนอาคารในวัด เช่น อาคารเรียน อาคารพยาบาล(ปัจจุบันเป็นหอประวัติ) และหอนาฬิกาที่โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

ภาพที่ 3.26 ตึกจักรพงษ์ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มีรูปแบบเรียบง่ายคล้ายเรือนเครื่องก่อ ไม่ประดับตกแต่ง

ภาพที่ 3.27 อาคารเรียน ในโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย เป็นอาคารสองชั้น มีการประดับตกแต่งพอสมควร

ภาพที่ 3.28 ตึกพญาบาล (หอประเวณี) ในโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย เป็นอาคารสองชั้น รูปแบบคล้ายกับตึกจักรพงษ์

ภาพที่ 3.29 หอนาฬิกา ในโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

อาคารที่เกี่ยวข้องเนื่องในพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นประเภทพระอุโบสถ เนื่องจากหลวงวิศาลศิลปกรรมได้ศึกษางานมาในสายช่างหลวงหรือแบบไทยประเพณี ทำให้งานออกแบบพระอุโบสถในช่วงแรกมีรูปแบบเหมือนกับในยุคก่อนเกือบทั้งหมด ทั้งรูปแบบ การประดับตกแต่ง รวมถึงโครงสร้าง ได้แก่ พระอุโบสถวัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) ซึ่งมีผังเป็นรูปจตุรมุข หลังคาจั้วซ้อน 3 ชั้น รอยระกา หน้าบันและซุ้มประตูหน้าต่าง ปิดทองประดับกระจก นอกจากนี้ยังมีพระอุโบสถวัดอัมรินทร์ราวาส อันมีลักษณะที่เกิดจากการนำพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรฯ เป็นต้นแบบแล้วนำมาดัดแปลงโดยการตัดส่วนพระระเบียงออก เหลือเพียงอาคารจตุรมุข และปรับเปลี่ยนลวดลายที่หน้าบัน คันทวย และซุ้มประตูหน้าต่างทรงมงกุฏ ประดับตกแต่งด้วยการปิดทองประดับกระจกเช่นกัน ต่อมาออกแบบพระอุโบสถวัดไผ่ตัน ซึ่งมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า รูปแบบไทยประเพณี แต่เมื่อพิจารณาแล้วพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในส่วนโครงสร้างหลังคาที่ใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก แต่มีรูปแบบเหมือนโครงสร้างไม้ทั้งองค์ประกอบและการใช้สี

ภาพที่ 3.30 รูปด้านหน้าพระอุโบสถวัดราชบูรณะ เป็นอาคารแบบจตุรมุข

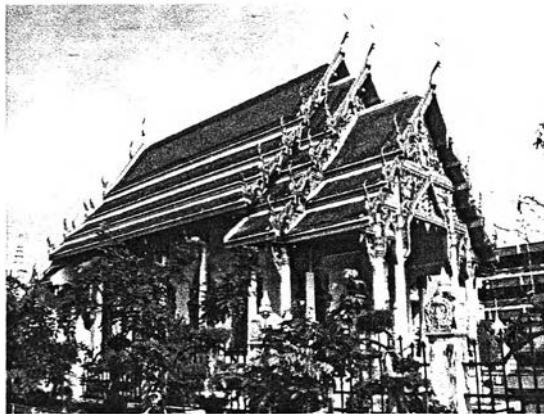
ภาพที่ 3.31 หน้าบันด้านหน้าพระอุโบสถ เป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งใช้องค์ประกอบแบบไทยประเพณี

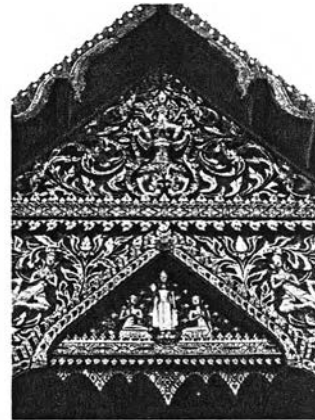
ภาพที่ 3.32 พระอุโบสถวัดอัมรินทร์ราวาส ซึ่งประยุกต์จากพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรฯ นำมาดัดแปลง โดยการเปลี่ยนองค์ประกอบและผูกมัดลวดลายใหม่

ภาพที่ 3.33 บั้วหัวเสา และคันทวยซึ่งเป็นรูปครุฑแบก แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างสรรค์ผลงานให้มีลักษณะที่แตกต่างออกไป

ภาพที่ 3.34 พระอุโบสถวัดไม้ต้น ทั้งแผนผัง รูปแบบสถาปัตยกรรมองค์ประกอบ ยังคงใช้รูปแบบอาคารไทยประเพณี

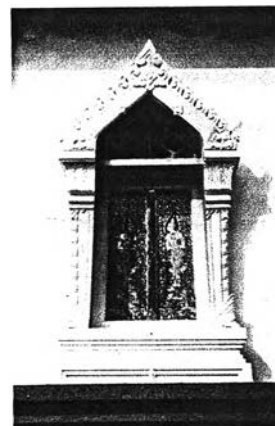

ภาพที่ 3.35 หน้าบันพระอุโบสถ เป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ในส่วนโครงสร้างหลังคาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมด

ในช่วงหลัง แนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของหลวงวิศาลศิลปกรรมมีความเปลี่ยนแปลงไปพอสมควร กล่าวคือ รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ลดการประดับตกแต่ง มีความเรียบง่าย มีลักษณะที่ดูแข็งแรง แสดงสัจจะของวัสดุ นั่นคือ การออกแบบอาคารให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับธรรมชาติของคอนกรีตเสริมเหล็ก ดังจะเห็นได้จาก พระอุโบสถวัดไตรมิตรวิทยาราม และวัดชลประทาน โดยการลดทอนรายละเอียดต่างๆ ในแต่ละส่วนของอาคาร ตั้งแต่ส่วนฐานรากถึงส่วนหลังคา อย่างไรก็ตาม หลวงวิศาลศิลปกรรมก็ได้แสดงความสามารถในการสร้างสรรค์งานในรูปแบบใหม่ๆ เช่น ชุ่มหน้าต่างของพระอุโบสถวัดไตรมิตรวิทยาราม ซึ่งเป็นชุ่มทรงบันแถลง แต่ก็มิได้ทำตามแบบมาตรฐาน เมื่อพิจารณาที่เสารับชุ่มทั้งสองข้าง ปกติจะต้องสอดเข้าทางด้านบน แต่ที่นี่กลับเอียงออกในส่วนบน ทำให้เกิดรูปแบบที่ต่างออกไป หรือ ชุ่มด้านหลังพระอุโบสถวัดชลประทานรังสฤษฏ์ ซึ่งด้านบนประดับ Stained Glass รูปวงกลมเกิดเป็นรูปแบบใหม่ ทั้งนี้รูปแบบนี้อาจได้รับอิทธิพลมาจากหอนาฬิกาที่โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยที่ท่านออกแบบนั่นเอง

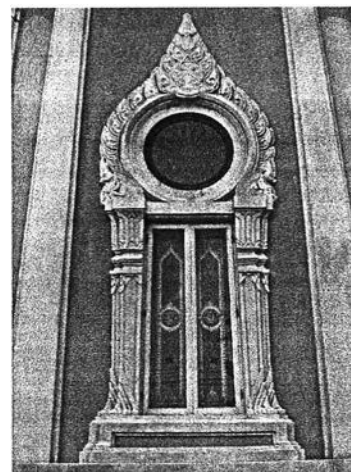
ภาพที่ 3.36 พระอุโบสถวัดไตรมิตรวิทยาราม ออกแบบโดยลตทอนรายละเอียด และให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กมากขึ้น

ภาพที่ 3.37 ชุมหน้าต่างพระอุโบสถ ซึ่งออกแบบให้มีรูปทรงที่ต่างออกไปจากแบบดั้งเดิม

ภาพที่ 3.38 พระอุโบสถวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ซึ่งรูปแบบอาคารเป็นแบบลตทอนรายละเอียดเช่นกัน ให้ความรู้สึกหนักแน่น เหมาะสมกับวัสดุก่อสร้างซึ่งใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก

ภาพที่ 3.39 ชุมหน้าต่างด้านหลังพระอุโบสถ เป็นแบบที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เหนือบานหน้าต่างเป็นกระจกรูปวงกลม ซึ่งแสดงแดดส่องผ่านสู่ภายในพระอุโบสถในยามเช้า

จากการศึกษาผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของสถาปนิกที่ทำงานในสายช่างหลวง ผู้เป็นบรมครู และมีฝีมือซึ่งจัดอยู่ในแนวหน้าของวงการ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงในยุคนต้นของรัชกาลที่ 9 เริ่มแสดงให้เห็นถึงอะไรบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปจากในยุคก่อนๆ และสิ่งที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจนที่สุดก็คือ การใช้คอนกรีตเสริมเหล็กในส่วนของโครงสร้างและการประดับตกแต่ง ส่งผลต่อความแข็งแรงมั่นคง และการใช้ประโยชน์การพื้นที่ใช้สอยภายในได้มากขึ้น รูปแบบสถาปัตยกรรมมีความหลากหลาย บ้างก็ยังคงใช้รูปแบบไทยประเพณีเกือบทั้งหมด บ้างก็นำรูปแบบอาคารที่ประทับใจมาประยุกต์และเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบบางอย่างเพื่อให้แตกต่างออกไป และแนวทางใหม่คือการออกแบบอาคารให้เป็นไปตามธรรมชาติของวัสดุ นั่นคือ คอนกรีตเสริมเหล็ก โดยการลดทอนรายละเอียดจากเดิมที่เคยใช้ไม้ นำมาสลักให้มีความวิจิตรละเอียดลออ การใช้ผิวของคอนกรีตโดยไม่ใช้วัสดุอื่นปิดทับ และการแบบให้รูปทรงอาคารมีความหนักแน่นมั่นคง ซึ่งวิธีการออกแบบเหล่านี้เห็นได้จากผลงานการออกแบบของพระพรหมพิจิตร จนอาจเรียกได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะตัวของท่านก็เป็นได้ นอกจากนี้ยังมีผลงานในยุคหลังของหลวงวิศาลศิลปกรรมที่ใช้แนวทางดังกล่าวด้วยเช่นกัน จากหลายประเด็นดังกล่าวไว้ข้างต้นนำไปสู่ที่มาของงานสถาปัตยกรรมไทยในสมัยรัชกาลที่ 9